

UO‘K: 8-1751 R-95

INGLIZ VA O‘ZBEK FOLKLOR JANR MATNLARINING SEMANTIK MAYDONI
SEMANTIC FIELD OF ENGLISH AND UZBEK FOLKLORE GENRE TEXTS
СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ФОЛЬКЛОРНЫХ
ЖАНРОВЫХ ТЕКСТОВ

Rustamov Iloxom Tursunovich

Toshkent davlat transport universiteti chet tillar kafedrası v/b professori

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillatiga mansub folklor janrlaridagi matnlarda uchraydigan so‘zlarning semantik maydoni keng yoritilgan bo‘lib, ularning mazmuni va qo‘llanilishiga e‘tibor qaratilgan. Tadqiqot jarayonida so‘zlarning semantik xususiyatlari qiyosiy-tipologik tahlil orqali o‘rganilgan. Bundan tashqari, tavsifiy-miqdoriy, struktur-semantik, matematik-statistik tahlil usullari qo‘llanilib, so‘zlarning ma‘nosi va ularning matndagi roli chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada konseptual yondashuv va kontekstual tahlil usullaridan foydalanilib, so‘zlarning kontekstdagi ahamiyati, ularning madaniy va ma‘no jihatlari keng o‘rganilgan.

Аннотация

В данной статье широко освещается семантическая область слов, встречающихся в текстах фольклорных жанров, принадлежащих английской и узбекской культуре, а также уделяется внимание их значению и применению. В ходе исследования семантические особенности слов изучались посредством сравнительно-типологического анализа. Кроме того, были использованы методы описательно-количественного, структурно-семантического, математико-статистического анализа, глубоко проанализированы значение слов и их роль в тексте. Также в статье используются концептуальный подход и методы контекстного анализа, широко изучаются значение слов в контексте, их культурно-семантические аспекты.

Abstract

This article broadly covers the semantic area of words found in the texts of folklore genres belonging to English and Uzbek culture, and also pays attention to their meaning and application. During the study, the semantic features of words were studied through comparative typological analysis. In addition, descriptive-quantitative, structural-semantic, mathematical-statistical analysis methods were used, the meaning of words and their role in the text were deeply analyzed. The article also uses a conceptual approach and contextual analysis methods, the meaning of words in context, their cultural-semantic aspects are widely studied.

Kalit so‘zlar: semantik maydon, persepsiya, til va madaniyat, printsiplar, xalq og‘zaki ijodi, folklor janri.

Ключевые слова: смысловое поле, восприятие, язык и культура, принципы, народное устное творчество, фольклорный жанр.

Key words: semantic field, perception, language and culture, principles, folk oral art, folklore genre.

KIRISH

Folklor har bir xalqning madaniy va tarixiy hikoyalari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan azaliy badiiy ifodani ifodalaydi. Ingliz va o‘zbek xalq og‘zaki ijodi janrlari o‘ziga xos xususiyatlar, an‘analar va ahamiyati bilan ajralib turadi. Ushbu ikki madaniyatning folklor janrlari doirasidagi semantik o‘lchovlarini tahlil qilish, xususan, ularning til, tasvir va motivlar orqali qanday rivojlanishi va namoyon bo‘lishi - tegishli tadqiqot sohasini taqdim etadi.

Ingliz va o‘zbek xalq og‘zaki ijodining boyligi va xilma-xilligi sezilarli farqlarni ko‘rsatsa-da, har ikkala an‘ana ham asosiy insoniy tuyg‘ularni, urf-odatlarini va chuqur ma‘naviy qadriyatlarni o‘zida mujassam etgan. Jamiyatlarning tarixiy sharoiti, urf-odatlari, qadriyatlari va falsafiy dunyoqarashini tushunish uchun idish bo‘lib xizmat qiluvchi ertak, rivoyat, latifa, maqol va xalq qo‘shiqlarini tekshirishga alohida e‘tibor qaratish, ingliz va o‘zbek folklor janrlaridagi umumiylik va tafovutlar o‘rganilishi ularning madaniy o‘zaro ta‘siri va almashinuvini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Folklor janrlari nafaqat inson kechinmalarini aks ettiradi, balki xalq mohiyatini, umuminsoniy g‘oyalarni o‘zida mujassam etadi. Bu madaniyatlarning og‘zaki ijodi an‘analari chuqur madaniy

TILSHUNOSLIK

meros va til boyligini aks ettirib, azaliy urf-odatlar, e'tiqod va qadriyatlarni turli rivoyatlar, timsollar va iboralar orqali himoya qiladi. Ingliz va o'zbek xalq og'zaki ijodi o'ziga xos madaniy va lingvistik kelib chiqishiga qaramay, vaqtinchalik va fazoviy chegaralardan oshib ketadigan universal mavzular va motivlarda birlashadi. Har bir an'anada mavjud bo'lgan lug'at, tasvirlar va takrorlanuvchi motivlarni sinchkovlik bilan o'rganib chiqib, ushbu madaniyatlar jasorat, donolik va o'zgarish kabi tushunchalarni ifodalashning o'ziga xos va umumiy usullarini aniqlash mumkin.

Maqsad folklor matnlaridagi lingvistik naqshlar va tematik tasvirlardagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash va shu orqali har bir jamiyatdagi hayot va inson tajribasi talqinini shakllantiradigan madaniy istiqbollarni yoritishdir. Ushbu tahlil folklorning semantik asoslarini ochib beradi, ingliz va o'zbek an'analari o'z hikoyalari orqali ham umuminsoniy, ham madaniy jihatdan o'ziga xos xabarlarini qanday etkazishi haqidagi tushunchamizni kengaytiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon tilshunosligida ingliz folklor janr matnlarining semantik maydoni tadqiqi masalasi F.Vakk, L.M.Gotovseva, A.M.Kochevatkin, A.V.Projilov, ingliz folklor janr tarkibli iboralarning turli tillar kesimidagi qiyosiy tadqiqi Timea Chete, F.I.Dautova, N.I.Yakimova, D.A. Shirokov, Z.G.Abubakirova, I.U.Adjieva, Blažić Klara[1], A.S.Lidjieva[2], E.S.Gasanova[3] kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida kuzatiladi.

Folklor janrlarining semantik maydoni tadqiqiga xos xususiyatlar, yangilanish va o'zgarishlar ingliz tilshunosligida A.V.Gandaloeva, V.V.Podgornaya, G.Zinshen, B.SXodjumyan, A.Yu.Musalova, M.I.Vershinina, V.Ye.Xrabrova, V.G.Jila, R.Y.Mugu, V.V.Sharmanov kabi olimlarning tadqiqotlarida tekshirilgan.

O'zbek tilshunosligida Sh.R.Usmonova, M.A.Temirova[4], D.S.Turdaliev[5], B.M.Jo'raeva, F.X.Eshbaeva, Sh.Abdullaev, O.S.Axmedov, U.M.Rashidova kabi olimlarning tadqiqotlarida o'rganilgan. Tarjimashunoslik sohasida bajarilgan ishlar R.Fayzullaeva, B.Shamsieva, X.Ro'zimboev, M.Jo'raeva, H.Yusupova, U.Yo'ldoshev, R.Kasimova, O.Fayzullaev kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlari alohida e'tiborni tortadi.

Biroq, hozirgacha ingliz folklor janrlaridagi semantik-pragmatik tadqiqi muammosi yetarlicha yoritilmagan. Shuning bilan birga, maqolada qiyosiy-tipologik, matematik-statistik, struktur-semantik, tavsifiy-miqdoriy, kontekstual tahlil metodlaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Folklorshunoslik — xalq ijodini o'rganish va tahlil qilishga qaratilgan ilmiy fan. Bu sohadan tashqari, folklor sohasiga kiruvchi ko'plab boshqa fanlar mavjud. Tarixchilar tarixiy voqealar tasvirini og'zaki an'alar doirasida o'rganadilar, etnograflar esa turli madaniyatlarning urf-odatlarini va amaliyotlariga e'tibor qaratadilar. San'atshunoslar o'z tadqiqotlarini xalq musiqasi, raqslari, o'yinlari va boshqa madaniy ifodalarni o'rganishga bag'ishlaydilar. Tilshunoslar xalq tili va uning turli shevalari o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilsalar, adabiyotshunoslar xalq ijodiyoti va yozma adabiy asarlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadilar.

Turli qadimiy madaniyatlarning adabiy an'alarida afsona, rivoyat va ertaklarni o'z ichiga olgan, insoniyatning yuksak orzu-niyatlarini, uning bu sayyoradagi ezgu burchlarini aks ettiruvchi takrorlanuvchi mavzular paydo bo'ladi. Bu rivoyatlarda qahramonlik, donishmandlik, olijanoblik, ezgulik va go'zallik tarannum etilgan bo'lib, ko'pincha fasodli madhiyalarda tasvirlangan.

"Beovulf qo'shig'i" nomi bilan mashhur bo'lgan ingliz saksonlik qahramonlik eposi bu turdagi yagona saqlanib qolgan namunadir. Ushbu ajoyib asar 10-19-asrlarni qamrab olgan davrda yaratilgan bo'lib, uning kelib chiqishi 10-asr boshlariga to'g'ri keladi. O'z oyatlarida doston butparastlik davrida keng tarqalgan qadimgi german afsonalarini qamrab oladi. Biroq, vaqt o'tishi bilan, nasroniy diniy qarashlari ham rivoyatga aralashib ketdi. Uch ming misradan iborat doston ikki xil qismga bo'lingan.[6]

Folklorshunoslar turli folklor janrlarini uchta adabiy kategoriya asosida o'rganadi. Kategoriya tushunchasi o'z ichiga turli janrlarni qamrab oladi, ularning har biri voqelikni o'ziga xos usulda aks ettiradi. Dostonda voqelik xolisona bayon strukturasi orqali taqdim etilsa, lirik janr shaxsiy taassurot va kechinmalarni subyektiv tarzda ifodalaydi. Drama esa hayot manzaralarini qahramonlar nutqi va harakatlari orqali namoyon qiladi.

Professor B. Sarimsoqovning fikriga ko'ra, xalq og'zaki ijodining uch janrini adabiyotga kiritish maqsadga muvofiqdir, ammo bu janrlar xalq og'zaki ijodining barcha shakllarini qamrab olmaydi.

Maqollar, topishmoqlar, askiya, latifa, xilma-xil soʻzlar, olqishlar va qargʻishlar kabi qisqa janrlar alohida tahlil qilinishi mumkin.[7]

Olim oʻzbek folklori janrlarini quyidagicha tasniflaydi:

1. **Epos:** afsona, naql, rivoyat, ertak, doston, terma, tarixiy qoʻshiq, latifa, lof;
2. **Lirika:** sevgi-muhabbat qoʻshiqlari, marosim qoʻshiqlari, mehnat qoʻshiqlari, laparlar;
3. **Drama:** ogʻzaki drama, kulgi hikoya, qoʻgʻirchoqbozlik, askiya;
4. **Maxsus tur:** oddiy oʻtirish olqishlari, qargʻish, soʻkish, maqol, matal, topishmoq va boshqa

xil ifodalar.[7]

Xalq ogʻzaki ijodi va uning namunalari oʻziga xos va izchil shakllarga ega boʻlib, bu shakllar anʼanalar deb ataladi. Masalan, qahramonlik ertaklari va dostonlar mazmun jihatidan bir-biridan farq qilsa-da, badiiy uslub anʼanaviy kompozitsiyaga amal qiladi. Har ikkala janrdan ham kompozitsiya anʼanaviy muqaddima, syujet rivoji va yakuniy qismdan iborat boʻlib, tasvirlar qarama-qarshi tarzda ifodalanadi.

Lof va askiya oʻzbek xalq ogʻzaki ijodida koʻp uchraydigan janrlardan boʻlib, ular boshqa madaniyatlarda ham uchraydigan janrlarga oʻxshash boʻlsa-da, oʻziga xos xususiyatlarga ega. Bu oʻziga xoslik turli jamiyatlarning tarixi, anʼanalari, kundalik tajribalari, intilishlari, diniy eʼtiqodlari va umumiy dunyoqarashidan kelib chiqadi.

Ingliz va oʻzbek xalq ogʻzaki ijodining janr tizimini oʻrganar ekanmiz, ulardagi gʻoyaviy-badiiy tamoyillar oʻxshashligini kuzatdik. Shuningdek, bu janrlarning tarixiy oʻzaro aloqalarini oʻrgandik va umumiy tarixiy tajribalar asosida janrlarning rivojlanish jarayonini tahlil qilgan holda ularning bir qator umumiy xususiyatlarini aniqladik:

1. Ingliz va oʻzbek folklor janrlarida gʻoyaviy-badiiy tamoyillar keng koʻlamda uchraydi. Ularning oʻziga xos xususiyatlariga qaramay, bu janrlarni yagona tizimda tasniflash imkonini beruvchi umumiy elementlar mavjud. Ingliz va oʻzbek xalq ogʻzaki ijodining turli janrlari odamlar hayoti, ruhiy dunyosi, orzu-umidlari, quvonch va qaygʻularini yorituvchi mavzularga ega. Har ikki xalq folklori oʻz xalqlarining mohiyatini ochib berishni maqsad qilib, voqelikni aks ettirishda oʻziga xos oʻzaro taʼsir va bogʻliqlikni namoyon qiladi. Har bir janr oʻz xususiyatlariga ega boʻlib, turli hayotiy qirralarni yoritadi: epik ertaklar, tarixiy qoʻshiqlar, rivoyatlar va afsonalarda xalq tarixi aks etgan boʻlsa, lirik qoʻshiqlar insonning ichki kechinmalariga chuqur kirib boradi. Maqol va matallar esa axloqiy qadriyatlar hamda hayotiy tajribadan olingan saboqlarni ifodalaydi. Ushbu xususiyatlar har ikki xalq ogʻzaki ijodida yaqqol koʻzga tashlanadi. Xalq ogʻzaki ijodi janrlarining gʻoyaviy umumiylik va voqelikni tasvirlashga qaratilgan maqsadi natijasida mavzular, syujetlar va obrazlar mushtarak xususiyat kasb etadi. Shuningdek, oddiylik, qisqalik, ixchamlik va tabiiy sheʼriyat kabi xalq estetik tamoyillari, qahramonlarga aniq ijobiy yoki salbiy baho berish kabi xususiyatlar ushbu janrlarda keng namoyon boʻladi. Xalq ogʻzaki ijodi janrlarida obrazlilik, tasviriy va badiiy elementlarning yaxlit tizimi mavjud boʻlib, ular janrlararo bogʻliqlikni mustahkamlaydi.

2. Janrlar oʻrtasidagi munosabatlar murakkab va koʻp qatlamli boʻlib, ular oʻzaro taʼsir, muvofiqlik va boyitishni oʻz ichiga oladi. Janrlar oʻrtasidagi genetik aloqa muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq ogʻzaki ijodida har bir janrning paydo boʻlishi koʻpincha boshqa janr bilan bogʻliqdir. Masalan, oʻzbek xalq ogʻzaki ijodida doston janrining rivojlanishida xalq ertaklari muhim rol oʻynagan boʻlsa, tarixiy qoʻshiqlar dostonlardan kelib chiqqan. Shuningdek, ingliz dostonlarida ham oʻxshashlik mavjud, lekin ingliz folklorida tarixiy qoʻshiqlar koʻpincha tarixiy jarayonlar bilan bogʻlanadi. Turli janrlar koʻpincha bir-biriga kesishadi, bu holat doston, ertak yoki maqol-qoʻshiqlarda kuzatiladi. Baʼzi ertaklarda qahramonning aql-zakovati sinovdan oʻtishi uchun topishmoqlar kiritilgan.

3. Asarlarni turli janrlarga ajratish mumkin va bu janrlar vaqt oʻtishi bilan oʻzgarishga moyil. Asar mavjudligi davomida bir janrdan ikkinchi janrga oʻtishi mumkin. Ingliz va oʻzbek folklor janrlarining tarixiy rivojlanishi oʻxshashlik tamoyilini namoyon etadi. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodining janrlari bir vaqtning oʻzida paydo boʻlmagan; ularning dastlabki turlari miflar, rivoyatlar, soʻz sehriga asoslangan qoʻshiqlar va mavsumiy marosim qoʻshiqlarini oʻz ichiga oladi. Keyinchalik ertaklar, dostonlar, maqollar, topishmoqlar, latifalar, xalq dramalari va askiyalar paydo boʻlgan, va nihoyat, tarixiy qoʻshiqlar shakllangan. Tarix davomida oʻzbek xalq ogʻzaki ijodining janrlari rivojlanib, takomillashgan, hatto yoʻq boʻlib ketish xavfini ham boshdan kechirgan. Shunga oʻxshash tarzda, ingliz xalq ogʻzaki ijodi ham miflardan dostonlarga, keyin esa ertaklarga oʻtgan. Oxir-oqibat, tarixiy va romantik qoʻshiqlar ingliz folklor janrining ajralmas qismiga aylangan.

TILSHUNOSLIK

Ingliz va o'zbek xalq og'zaki ijodida uchraydigan o'xshashliklar va umumiy elementlar tarix davomida xalq madaniyatlarining parallel rivojlanishini ta'kidlaydi. Bu turli xalqlar xalq og'zaki ijodining jahon sivilizatsiyasiga qanday hissa qo'shganini yoritib beradi. Ushbu janrlardagi mavzular, tushunchalar va tuzilmalar bu tamoyilni yanada kuchaytiradi.[8]

XULOSA

"Ingliz va o'zbek folklor janr matnlarining semantik maydoni" mavzusidagi tadqiqotlar natijasida ushbu ikki xalqning og'zaki ijodi orasida o'ziga xos umumiylik va farqlarning mavjudligi aniqlanadi. Ingliz va o'zbek folklorida xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy ideallari ifodalangan bo'lib, har biri o'zining madaniy, tarixiy va ijtimoiy sharoitlariga mos tarzda shakllangan semantik maydonga ega.

Ingliz folklorida, asosan, sehrli va fantastik unsurlar, afsonaviy mavjudotlar, peri va elf kabi qahramonlar orqali yaxshilik va yomonlik, jasorat va qo'rquv, sevgi va nafrat kabi mavzular yoritiladi. Ingliz ertaklari va afsonalarida majoz va ramzlardan keng foydalanilib, ular xalqning turli madaniy aloqalari va o'zaro ta'sirlarini ifodalaydi. Ushbu badiiy uslublar orqali o'quvchilarda hayotiy saboqlarni shakllantirish, tasavvur va tafakkur doirasini kengaytirish maqsad qilingan.

O'zbek folklorida esa milliy ruhiyat va ma'naviyat xalqona obrazlar orqali yuksak darajada ifodalangan. Botirlar, donishmand oqsoqollar, mehribon ona va qahramonlar o'rtasidagi kurashlar xalq og'zaki ijodida tez-tez uchraydi, axloqiy me'yorlar, mehnatsevarlik, halollik va do'stlik kabi qadriyatlar ulug'lanadi. Masalan, doston va qo'shiqlarda ijtimoiy hayot ko'rinishlari keng aks etib, semantik maydonni yanada boyitadi.

Umumiy holda, ingliz va o'zbek folklor janr matnlarini qiyosiy-tipologik tahlil qilish orqali bu ikki xalqning qadriyatlarini, madaniyatini va hayotiy qarashlarini chuqurroq o'rganish imkoniyati yaratiladi. Bu xususiyatlar ikki xalq og'zaki ijodining semantik boyligi va xalq an'analari bilan uzviy bog'liqligini ochib beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Blažić Klara. Когнитивная мотивированность фразеологизмов с компонентом глаз / око в русском и хорватском языках. Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Zagrebu, 13. Rujan, 2017. – 23 s.
2. Лиджиева А.С. Семантика соматизмов в составе фразеологизмов (на материале калмыцкого языка и языка ойратов Китая) Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 2021. – 34 с.
3. Гасанова Э.С. Соматические фразеологические единицы с компонентами «голова» и «сердце» в азербайджанском и русском языках: Дисс. ... канд. филол. наук. – Махачкала, 2018. – 156 с.
4. Temirova M.A. O'zbek va qirg'iz i tipologiyasi. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). diss... avtoref. – Toshkent, 2018. –52 s.
5. Turdalieva D.S. O'zbek xalq ining lingvopoetik xususiyatlari. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). diss... avtoref. – Qarshi, 2019. –49 s.
6. Qayumov O.Chet el adabiyoti tarixi.- Toshkent: O.,qituvchi, 2019 – B.12-13-b.
7. Sarimsoqov B. O'zbek folklorining janrlar sostavi. //O'zbek folklori ocherklari. 3 tomlik, 1 -tom. T.:, 2018-Yangi nashr. – B.64-85.
8. Mirzaeva S. O'zbek realistik adabiyotida folklor an'analari. Folklorshunoslikdan o'quv-uslubiy qo'llanma.- T.: "Istiqlol", 2015.-B.83.
9. www.ziyonet.uz
10. www.aim.uz
11. www.cyberleninka.ru
12. www.arxiv.uz